

Ryktena om marknadsekonomin död är betydligt överdrivna

Patrick Krassén

Hur historien kommer att betrakta den finansiella kris som bröt ut hösten 2008 och som i någon mån fortfarande pågår vet vi inte i dag. Dels kan vi inte vara säkra eftersom vi ännu inte sett dess definitiva slut, dels eftersom historiker och nationalekonomer sannolikt inte kommer vara eniga om vad som orsakade krisen. (Det råder än i dag t.ex. inte akademisk konsensus om vad som orsakade depressionen på 1930-talet.) Trots detta har en del debattörer varit snabbt ute med att fastslå att krisen innebär slutet för ”den oreglerade marknadsekonomin”, ”nyliberalismen” eller liknande epitet.¹ Jag argumenterar i denna essä för varför detta är en felaktig slutsats.

Krisens förlopp

Vad som hänt hittills under finanskrisen är de flesta bedömare tämligen eniga om. Ett antal faktorer – däribland lågräntepolitik från USA:s centralbank Federal Reserve, politiskt uppmuntrande av banklån till låntagare utan tillräcklig kreditvärdighet, frånvaro av regleringar av skuggbankssystem och nymodiga finansiella instrument – ledde till att finansiella investeringar baserade på lån med undermålig säkerhet i olika ompaketerade former spreds till investerare och spekulanter världen runt. När omfattningen av dessa bristfälliga finansiella produkter började uppdagas från hösten 2007 och framåt, och allt fler banker och finansiella institutioner visade tecken på att inte kunna hantera sina förluster, rasade förtroendet inom den finansiella sektorn. Kulmen kom, menar många, i och med investmentbanken Lehman Brothers ansökan om konkurs i september 2008. Efter detta har de ekonomiska effekterna gradvis spridit sig från de finansiella marknaderna till de reala, med höga arbetslöshetstal och avstannande tillväxt som effekt. Stater och internationella sammanslutningar har sökt dämpa effekterna av krisen genom offentliga stimulanspaket, tillskott av statliga medel till banker och annan industri, samt nya regleringar.

Om denna händelsebeskrivning – om än här i mycket förkortad version – är som sagt de flesta bedömare och kommentatorer överens. Det som skiljer dem åt är vilka faktorer vikt läggs vid.²

Det har levererats ett antal domedagsprofetior om finanskrisens effekter för marknadsekonomin. Jag vill mena att dessa antingen är överdrivna eller bygger på önskedrömmar hos de som levererar dem. Det finns tre huvudsakliga skäl till denna ståndpunkt.

1. Inte första gången

Trots allt politiskt och medialt tal om krisen, ofta benämnd som ”den värsta sedan 1930-talet”, har den än så länge haft tämligen modesta effekter. Inte för att på något sätt förringa de problem människor som sagts upp från sina anställningar har – eller för den delen de skattebördor som åläggs medborgare som får betala för företagsstöd, räddningspaket och ”bailouts” – men det handlar trots allt i de flesta länder om kristal som inte skiljer sig avsevärt från lokala ekonomiska nedgångar under tidigare

¹ Ett exempel är författaren Naomi Klein; se t.ex. detta föredrag från 2008: http://www.youtube.com/watch?v=F-q6U__dyx4

² En analys som lägger tonvikt vid Federal Reserves roll är Thomas Woods *Meltdown*. Thomas Sowell beskriver i *The housing boom and bust* hur politiskt uppställda mål om husägande la grunden för subprime-bubblan i USA, som var den utlösande faktorn för finanskrisen. Paul Krugman fokuserar i *The return of depression economics and the crisis of 2008* huvudsakligen på frånvaron av regleringar av finanssektorn, medan Johan Norberg i *En perfekt storm* pekar på att en stor mängd regleringar faktiskt fanns på plats. Richard Posner gör i *A failure of capitalism* en sammanvägning och drar slutsatsen att regleringar fanns, men att de sammantaget inte verkade på rätt sätt. George Akerlof och Robert Shiller beskriver i *Animal Spirits* hur finansbranschens psykologi ledde till att ingen ville peka på de risker som fanns under högkonjunkturåren innan 2007. Alla dessa analyser är läsvärda, även om detta förstås inte är en uttömmande lista.

årtionden. Krisen i Sverige under 1990-talet tog hårt på många sektorer; 1970-talets stagflation i i-länderna ledde till dämpad tillväxt under många år. Vill man hårdra det kan man beskriva finanskrisen som inte mer än ett ”hack” i en generellt uppåtgående tillväxttrend för större delen av världen under efterkrigstiden.

När man granskar finanskrisen bör man ha i åtanke att det ingalunda är första gången i historien som en liknande krasch inträffar. Depressionen har nämnts tidigare; man kan här även ta upp de chockeffekter finansmarknaderna upplevde när den amerikanska hedgefonden Long Term Capital Management kraschade 1998, sparbankskrisen³ i USA under 1980-talet, oljekrisen 1973 som ledde till den ovannämnda stagflationsperioden och de ekonomiska kriserna i Ostasien och Ryssland under 1990-talets senare hälft.

Vissa bedömare har menat att den nuvarande finanskrisen är annorlunda.⁴ En sak som definitivt skiljer denna kris från t.ex. Asienkrisen eller krisen i Sverige under 1990-talet är dess globala proportioner. Men även här finns en tendens till överdrift. Inte hela världen har berörts av finanskrisen. Ostasien och Sydamerika har till stor del klarat sig undan de negativa tillväxttal som drabbat många västeuropeiska länder. Kina och Indien växer fortfarande så det knakar.⁵ Länder som Polen och Sydkorea var snabbt ur krisen och visade positiva tillväxttal redan tidigt 2009 – när majoriteten av OECD-ländernas ekonomier fortfarande krympte.⁶ Den isländska ekonomin fallerade tidigt, men det gjorde även t.ex. Argentinas ekonomi i början av 2000-talet. Greklands statsfinanser är ur balans, men det kan inte enkom skyllas på finanskrisen. Krisen må ha lett till höga arbetslöshetstal i många länder, men inte till några ringlande brödköer.

2. Inga synbara effekter i väljaropinion

Om det var så att finanskrisen även var en kapitalismens och marknadsekonomin kris så som det ibland påstås borde det rimligen ha gjort avtryck i den politiska opinionen, kan tyckas. Det är svårt att skönja någon sådan utveckling – snarare är det motsatsen som tycks gälla. I större delen av Europa är det borgerliga eller mitten-höger-regeringar som sitter vid makten – och där socialister eller socialdemokrater styr för tillfället (t.ex. Storbritannien och Spanien) har de i de flesta fall suttit vid makten sen innan krisen bröt ut, eller (som i Storbritanniens fall, i skrivande stund) så ligger de under i opinionismätningarna.⁷

Överlag tycks det inte vara förhastat att säga att skatthöjningar och mer statliga interventioner sedan en tid tillbaka inte är en populär politisk agenda i stora delar av västvärlden, sett till vad väljarna föredrar.⁸ De räddningspaket som har genomförts har ofta varit omstridda, och ingalunda genomförts under något politiskt konsensus. (I USA har Barack Obama, som hade skyhöga popularitetstal när han valdes i slutet av 2008, fått se sitt stöd dala, och den sjukvårdsreform han och demokraterna nyligen drev igenom har stött på enormt motstånd.⁹) Det har inte funnits något överdrivet utbrett stöd för vare sig att rädda ”rika” genom bailouts till banker eller ”fattiga” genom företagsstöd.

³ På engelska ofta benämnt *savings and loans crisis*.

⁴ Ett exempel är boken *This time is different* (2009) av ekonomerna Carmen Reinhart och Kenneth Rogoff.

⁵ Se t.ex. Schuman, ”India vs. China: Whose economy is better?”, *Time*, 28 januari 2010

⁶ ”Horse power to horsepower”, *The Economist*, 28 januari 2010; <https://blogs.worldbank.org/prospects/south-koreas-experience-with-the-financial-crisis-of-0709>

⁷ <http://www.guardian.co.uk/politics/2010/apr/11/election-polls-review>

⁸ Ett exempel på denna trend är hur Thomas Östros, ekonomisk-politisk talesman (S), nyligen (*SvD*, 15 april 2010) uttryckte att han inte ser ”[något] behov av stora skatteökningar”, samt att han ”aldrig [har] lockats av idéer om att marknadsekonomin ska regleras in i minsta detalj”.

⁹ Se angående stödet för presidenten Rasmussen Reports,

http://www.rasmussenreports.com/public_content/politics/obama_administration/daily_presidential_tracking_poll

Marknadsekonomin har mer och mer under 1900-talet och det tidiga 2000-talet kommit att uppfattas som naturligen sammankopplad med politiska fri- och rättigheter. Lite tillspetsat kan man avseende detta samband peka på ett land som Venezuela, som de senaste åren i takt med strävandena mot socialism under presidenten Hugo Chávez samtidigt fått se de medborgerliga rättigheterna gradvis inskränkas.¹⁰ Kanske är det förhastat att ge Friedrich Hayek rätt i det han skrev i *Vägen till trädedom* 1944, att ekonomisk ofrihet går hand i hand med politisk ofrihet – kanske är det inte det. Hur som helst tycks effekterna av finanskrisen på väljaropinionen inte ha blivit de som kapitalismens belackare hoppades på.

3. Finanskris, inte marknadskris

Som nämnts tidigare är det finansmarknaden som är grunden till krisen, och den kallas därav för ”finanskrisen”. Detta kan tyckas uppenbart, men det är ett ytterligare viktigt skäl till varför det inte handlar om en marknadsekonomis kris. Medborgare tycks uppfatta – rätteligen, enligt min syn – finanskrisen just som något som emanerar från finansmarknaderna, inte från marknadsekonomin som sådan. Finansmarknader är i realiteten endast en delmängd av marknaden som helhet – de *är* inte marknaden. Och egentligen är det också fel att tala om ”marknaden” som *en* enhet. Vad marknaden och marknadsekonomin egentligen är uttryck för är ett stort antal utbyten, avtal och relationer som uppstår i olika former människor emellan när de har frihet och möjlighet att sluta frivilliga avtal. Det klassiska sättet att betrakta ekonomin på är som konsten att hushålla med resurser (ordet ”ekonomi” kommer som känt från grekiskans ord för hushållning), men man kan också betrakta ekonomin som interaktion och utbyte mellan människor.¹¹

Det är, skulle jag vilja påstå, troligen på detta sätt som de flesta människor betraktar marknadsekonomin – det fria utbytet av varor och tjänster, inte finansmarknadernas strukturfonder och investeringsverktyg. Finanskrisen må ha lett till ett antal nya marknadsregleringar (se nedan), men den har inte lett till några politiska initiativ för att, säg, inskränka de fyra friheterna som EU-samarbetet bygger på (och som är grundade i en marknadsliberal tanketradition), eller de frihandelssträvanden som WTO bygger på. I en fri marknadsekonomi finns det självklart utrymme för finansiella marknader, och de kan – precis som andra marknader – genomgå turbulenta perioder, men det innebär ingalunda ett hot mot marknadsekonomin som sådan.

Men...

Som nämnts har dock ett antal länder, själva och samfällt inom t.ex. EU, infört eller påbörjat införandet av nya regleringar för banksektorn, finansiella aktörer och marknader och lån- och kreditgivning. Drivande är ofta ländernas tillsynsmyndigheter för finansindustrin, och deras internationella samarbetsorgan.

Det är dock en felbeskrivning att säga att läget innan krisen bröt ut var ”oreglerat”, att det rådde en ”fri marknad” eller liknande. Beroende på vad man lägger för betydelse i dessa begrepp kan man förstås hävda att marknaden för finansiella instrument och kapitalflöden var hyfsat fri, men det handlade inte om en total frånvaro av regler och lagar eller en banksektor som verkade helt utan tillsyn. Ett vanligt fel som begås när marknader diskuteras är att benämna frånvaro av *detaljerade* regleringar som ett ”oreglerat” läge. Men de finansiella marknaderna och bankernas verksamhet omgavs även innan krisen av ett ramverk av lagar och internationella konventioner – om kapitaltäckningsnivåer,

¹⁰ ”Wolf sheds fleece”, *The Economist*, 28 januari 2010; ”Venecuba’, A single nation”, *The Economist*, 11 februari 2010

¹¹ Detta gjorde till exempel Nobelpristagaren i ekonomi 1974, Friedrich Hayek, som använde uttrycket ”katallaxi” (från grekiskans ”katallasso”, vilket betyder både ”att utbyta” och ”att lära känna”) för att beskriva denna funktion hos marknadsekonomin.

informationsplikt, avtalsformer, konsumentskydd, och så vidare. Att dessa regleringar nu får annan form, räckvidd och betydelse kan beskrivas som att de aktuella marknaderna blir mer reglerade – eller att de blir reglerade på ett annat sätt. Så länge det finns en lagstiftare närvarande – om än bara för att definiera ramarna, t.ex. vilken som är den relevanta marknaden eller vilka lagar som är tillämpliga på vilka sorters företag – så kan marknaden på ett eller annat sätt sägas vara ”reglerad”.

Med detta sagt så är det ändå läge att höja ett avslutande varningens finger. Regleringar kan mot bakgrund av det ovan nämnda framstå som harmlösa, men det krävs inte mycket för att regleringar ska övergå från att syfta till att ”kontrollera banksektorn” till att ”kontrollera företagssektorn”. Det går att föreställa sig ett scenario där politiska initiativ för att ”förhindra uppkomsten av nya bubblor” leder till att stater börja styra produktionen av olika nyttigheter. Nästa steg, för att kontrollera fördelningen av nyttigheterna, blir prisregleringar, och med ens har då reglerandet klivit över från finansmarknader till andra marknader, med större betydelse för medborgarnas vardagsliv. Lägg där till risker för internationella konflikter om till exempel handel, naturresurser eller migration, och det finns en stor risk att ett farligt läge kan uppkomma, där länder glider närmare både krig och rättighetsinskränkningar.

Mot bakgrund av finanskrisen bör således inte riskerna som krisen innebär för marknadsekonomins fortlevnad överdrivas. Däremot bör man – som alltid – vara varse tecken på eskaleringar av inskränkningar av marknadsekonomi från politiskt håll. Fria samhällen förutsätter fria utbyten, och fria utbyten är något som människor tycks värdera högt, krisen och alla domedagsprofeter till trots. Ryktena om marknadsekonomins död är således betydligt överdrivna.